

**DYDAKTYKA TRADYCYJNA -
HERBARTOWSKA**

Autor : **Barbara Szajnar**

Dydaktyka ogólna, podobnie jak każda nauka, zmierza do opracowania systemu uzasadnionych i sprawdzonych twierdzeń, do adekwatnego opisu istniejącej rzeczywistości jak również wykrycia praw i zasad rządzących zjawiskami i procesami jakie w niej zachodzą.

Zmierza do sformułowania zasad i reguł działalności przystosowanej do stale zmieniających się potrzeb człowieka.

Zajmuje się zatem systemami, celami, treściami, procesem, metodami, formami organizacyjnymi oraz środkami nauczania – uczenia się.

Przez system dydaktyczny rozumiemy całokształt zasad organizacyjnych oraz treść, metody i środki nauczania-uczenia się, tworzące spójną wewnętrzną strukturę i podporządkowane realizacji społecznie akceptowanych celów kształcenia.¹

Wyróżniamy system oparty na nauczaniu klasowo lekcyjnym możemy podzielić na system tradycyjny, system związany z nurtem tzw. nowego wychowania, oraz system współczesny. Podsystemem wobec systemu tradycyjnego spełnia dydaktyka herbartowska natomiast wobec systemu nowego wychowania – dydaktyka progresywistyczna.

Dydaktyka herbartowska jako podstawa szkoły tradycyjnej.

Podstawy tego kierunku (podsystemu) dydaktyki tradycyjnej, który z czasem zaczęto określać mianem herbertowskiego, opracował niemiecki filozof, psycholog i pedagog – Jan Fryderyk Herbart. Oceniając krytycznie prace poprzedzających go współczesnych mu pedagogów, Herbart próbował skonstruować „naukowy system pedagogiki, oparty na dorobku teoretycznym etyki i psychologii. Etyka wyznacza i uzasadnia cel wychowania, natomiast psychologia wskazuje drogę wiodącą do tego celu oraz środki niezbędne do jego skutecznej realizacji.

„Oto najważniejsze zadanie ludzkości w każdej chwili jej trwania: podać całkowity plon dotychczasowych doświadczeń młodemu pokoleniu, czy to dla nauki, czy też ostrzeżenia (...)”²

¹ Cz. Kupisiewicz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, PWN, Warszawa 1988, s. 30.

² J. F. Herbart, *Pisma pedagogiczne*, Tłum. T. Stera, Ossolineum, Wrocław 1976, s. 10

Według Herbarta najważniejszym celem wychowania jest kształcenie moralnie silnych charakterów. Ludzie o tak ukształtowanych charakterach, kierują się w swoim postępowaniu określonymi ideami moralnymi, które połączone razem określają ideał osobowości jak również zasadniczy cel życia człowieka. Idee te to: doskonałość, życzliwość, prawo, słuszność i wewnętrzna wolność. Drogą do ukształtowania moralnie silnych charakterów są według Herbarta właściwe kierowanie dziećmi i młodzieżą poprzez stałe organizowanie ich zajęć, pielęgnowanie ich fizycznego rozwoju, karność wymierzana poprzez rygorystyczne zakazy i polecenia ale również kary cielesne oraz nauczanie.

Podstawą dla ukształtowania moralnie silnych charakterów ma nauczanie wychowujące.³ Używając takiej nazwy Herbart chciał podkreślić, iż wychowania nie należy a nawet nie można oddzielać od nauczania, ponieważ wola i charakter rozwijają się równocześnie z rozumem. Wartość nauczania wychowującego polega nie tyle na przekazywaniu uczniom wiedzy, co raczej na wiązaniu, łączeniu tej wiedzy z rozwojem ich uczuć i woli. Herbart zakładał, że nie istnieją żadne dziedziczne czy nabyte dyspozycje psychiczne, natomiast całe życie psychiczne składa się wyobrażeń. Wyobrażenia Herbart uważał za siły, które mogą być ze sobą zgodne lub przeciwstawne. Z czasem wyobrażenia zostają zepchnięte pod „próg świadomości”, gdzie tworzą tzw. masę apercepcyjną. Aby je wydobyć, człowiek używa skojarzeń. Według Herbarta tworzenie bogatej sieci różnorodnych skojarzeń, to czynnik decydujący o walorach wychowawczych pracy dydaktycznej. Efektywność nauczania zależy również od racjonalnego rozłożenia treści nauczania. Opanowanie treści nauczania jest najskuteczniejsze gdy uczniowie przechodzą kolejna od etapu zgłębiania, do etapu odgarniania każdym z tych etapów Herbart wyróżnił ponadto dwa stadia: spoczynku i ruchu.

Tak powstał schemat stopni przyswajalności treści, obejmujący:

- zgłębianie spoczywające,
- zgłębianie postępujące,
- odgarnianie spoczywające,

³ Cz. Kupisiewicz (...) op.cit., s. 32

- odgarnianie postępujące⁴

Herbart przyporządkował każdemu stopniowi przyswajania odpowiedni stopień nauczania: jasność, kojarzenie, system i metodę. Stopnie te miały za zadanie wyznaczać tok nauczania wszelkich przedmiotów na wszystkich szczeblach nauki szkolnej. Nazwano je stopniami formalnymi i wielokrotnie podejmowano próby ich modyfikacji.

Autorem szczególnie udanej próby zmodyfikowania tych stopni jest Wilhelm Rein, który dokonał zmiany nazw poszczególnych stopni i zwiększył ich liczbę do pięciu.

Stopień jasności zastąpił dwoma – przygotowaniem i podaniem. Kolejne stopnie to powiązanie, zebranie oraz zastosowanie, które miało za zadanie przekształcanie wiadomości w umiejętności.

Zapoczątkował psychologię eksperymentalną, był pierwszym myślicielem, który odrzucał twierdzenie o istnieniu oddzielnych zdolności i podkreślał jedność umysłu oraz wszystkich jego czynności. Psychologia Herbarta zwraca uwagę na subiektywne momenty w procesach umysłowych, umożliwiając wyjaśnienie takich zjawisk psychicznych, które byłyby niezrozumiałe, gdyby nie wiązały się według ścisłych praw kojarzenia z ukrytymi w psychice indywidualnym doświadczeniami. Dla pedagogiki ważny jest postulat Herbarta o łączeniu nowych wiadomości z wcześniej zdobytą wiedzą ucznia.

Proces nauczania wg. Herbarta (jak również Reina) miał przebiegać od wyobrażeń do pojęć i od pojęć do umiejętności. W zestawieniu z formułą teoriopoznawczą materializmu dialektycznego, nie eksponowano w tym procesie praktyki jako kryterium prawdziwości zdobywanej przez uczniów wiedzy ani tym bardziej, jako czynnika sprzyjającego wdrażaniu ich do przekształcania rzeczywistości. Teoria ta całkowicie zaniedbywała kształcenie i rozwijanie samodzielnego działania uczniów, formowanie u nich umiejętności praktycznych. Narzucała nauczycielom ciasny schemat toku lekcji prowadzonych według stopni formalnych, co prowadziło do rutyny i konserwatyizmu metodycznego, a zarazem ograniczało samodzielność i krytycyzm myślenia uczniów.

⁴ Op. cit. s. 33

Pedagogika, a tym samym dydaktyka herbertowska, opierała się o idealistyczną filozofię niemiecką, mówiącą o wychowaniu człowieka do cnoty.

Mylił się Herbart twierząc, że podstawowym zadaniem szkoły powinna być troska o rozwój intelektualny uczniów, a główne obowiązki wychowawcze mają spoczywać na rodzinie.

Niesłusznie również przywiązywał wagę do zaznajamiania uczniów przede wszystkim z naukami humanistycznymi, w tym z łaciną i greką, zaniedbując tym samym nauki matematyczno – przyrodnicze.

Herbart dążył do kształtowania wszystkich uczniów według jednego wzoru, za pomocą metod opartych na represjach. Takie postępowanie uniemożliwiało racjonalną indywidualizację pracy dydaktycznej i wychowawczej. Błędem było również traktowanie zainteresowań uczniów jedynie jako czynności wewnętrznej, nie powiązanej z aktywnością zewnętrzną. Konsekwencją tego było kładzenie głównego nacisku na „pracę książkową”, przy niedocenianiu a wręcz zaniedbaniu działalności praktycznej dzieci i młodzieży.

Bezpodstawnie sugerował, że większą wartość pedagogiczną ma uwaga mimowolna, a równocześnie nie dostrzegał jej znaczenia dla rozwoju uwagi dowolnej, podobnie jak nie doceniał wpływu uwagi dowolnej na końcowe efekty procesu uczenia się.

Słuszne w poglądach pedagogicznych Herbarta było natomiast wskazanie na potrzebę przekształcenia pedagogiki w naukę dysponującą własnym przedmiotem badań jak również własną, ściśle określoną terminologią. Ważną kwestią był również nacisk na powiązanie pedagogiki z jej naukami pomocniczymi, na analizę toku „nauczania podającego”, a także na rozwijanie u uczniów uwagi i wielostronnych zainteresowań. Herbertowska koncepcja procesu przekazywania uczniom gotowej wiedzy była krokiem naprzód w stosunku do innych, wcześniejszych teorii i dostarczyła wielu cennych wskazówek co do organizacji uczenia się i nauczania na lekcji⁵.

Teoria Herbarta była modyfikowana i uzupełniana przez jego uczniów i zwolenników, zwłaszcza przez T. Zillera, Friedricha W. Doerpfelda oraz W. Reina. Rozpowszechniła się szeroko w połowie XIX stulecia, upadła natomiast wraz

⁵ Op. cit. s. 36

z cesarstwem niemieckim, któremu służyła. Jednakże z najostrzejszą krytyką spotkała się dopiero na początku XX wieku.

Jako teoretyczna podstawa szkoły tradycyjnej, herbartyzm przez wiele lat wywierał niekorzystny wpływ na jej pracę. Przyczynił się do upowszechnienia poglądów, że celem szkoły jest przekazywanie uczniom gotowego materiału do zapamiętania i rygorystyczne egzekwowanie go, że aktywny w szkole ma być przede wszystkim nauczyciel natomiast uczniowie powinni uważać i wykonywać polecenia nauczycieli, że najskuteczniejsza jest organizacja lekcji opartej na „stopniach formalnych” a podstawowym obowiązkiem nauczycieli jest realizacja programu nauczania nawet przy użyciu kar fizycznych.

Przeciwko tej szkole rozpowszechnionej na przełomie XIX i XX wieku protestowali i nadal protestują pedagodzy w licznych krajach świata, uznając, że pod względem wychowawczym szkołę tradycyjną cechuje autorytaryzm i suchy intelektualizm.

W dzisiejszych czasach niestety istnieje nadal wiele szkół, które hołdują tym tradycyjnym zasadom. Szkoła zbudowana według herbertowskiego modelu tradycyjnego z całą pewnością nie odpowiada współczesnym potrzebom.

Bibliografia:

1. *Herbart J. F. , Pisma pedagogiczne, Tłum. T. Stera, Ossolineum, Wrocław 1976*
2. *"Historia Wychowania", Tom II, pod redakcją Łukasza Kurdybachy, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1965*
3. *Konarzewski K., „Sztuka nauczania – Szkoła”, PWN, Warszawa, 2002*
4. *Kupisiewicz Cz. „Podstawy dydaktyki ogólnej”, PWN, Warszawa, 1988*
5. *Okoń W., „Zarys dydaktyki ogólnej”, PZWS, Warszawa 1970.*